

Corporalitate, sexualitate și putere

Corporalité, sexualité et pouvoir

(*Resume*)

L'intention de cette étude est de surprendre la liaison entre le corporel, la sexualité et le pouvoir, relevant le conditionnement du sujet par la dynamique de l'exercice du pouvoir. Une exegèse de l'oeuvre foucauldienne pourrait accentuer l'entrecroisement corps-pouvoir, qui représente l'image générale de la société actuelle. Ce rapport-ci favorise l'éclaircissement du soi; l'herméneutique du sujet souligne l'existence des techniques autoformatives, sous la direction du couple savoir-pouvoir. La sexualité et le pouvoir s'influencent mutuellement: la transformation de l'être humain en sujet est doublée par la modification du sujet en objet de connaissance. Le caractère désirable de la sexualité s'explique par le fait qu'on obéit aux mécanismes de pouvoir de la sexualité: le corps est investi par les relations des forces. L'ébauche des techniques éthiques et politiques du corps facilite le décodage d'une histoire des rapports de pouvoir et de la relation sujet-objet.

Ideea determinării relației dintre jocurile de putere și problema sexualității (ca principal obiect de preocupare morală și de constituire a subiectului) se definește ca efort integrator al direcțiilor fundamentale care l-au dirijat pe Foucault în întreaga sa existență, ca sinteză a metodei sale genealogic-arheologică de abordare a temelor propuse. Ne-am oprit asupra conceptului de putere datorită impactului său major asupra modernității, iar asupra celui de sexualitate – datorită ipostazierii sale ca falie esențială a discursului despre corporalitate, pe care însă nu l-am vizat în întregime din rațiuni pragmatice.

Încercarea de a stabili raporturile posibile dintre putere și sexualitate provine dintr-o naturală exigență de oportunitate a studiului, căreia i se adaugă și o motivație conjuncturală: excesiv specializat, individul contemporan ignoră semnificația laturii

practice a existenței; conturarea unei genealogii a eticii, a unei hermeneutici antropologice, pe linia condiționării subiectului de dinamica exercitării puterii, poate oferi un răspuns adecvat societății actuale, deschizând poarta spre o altă vârstă spirituală a omenirii. Ambiția studiului constă nu atât în prezentarea problematicii anterior conturate, cât în conturarea unei imagini de ansamblu a societății contemporane, din perspectiva reconsiderării lui Michel Foucault: opera filosofului francez se pretează analizei din punctul de vedere al istoriei ideilor, dar și din cel al antropologiei.

Gândirea lui Foucault se refuză caracterizărilor definitive. Paul Veyne¹ considera că Foucault încearcă să construiască o

¹ Paul Veyne, "Foucault révolutionne l'histoire", în *Comment on écrit l'histoire*, Editions du Seuil, Paris, 1978, p. 239.

filosofie a conștiinței, fără a eșua în aporiile marxismului, să evite cursul unei filosofii a subiectului fără a cădea într-o filosofie a obiectului. Asistăm la o regândire a nietzscheanismului: a doua disertație din *Genealogia moralei* și pasajele 70 (în care se afirmă superioritatea forțelor interne în defavoarea faptelor) și 604 (care subliniază primatul interpretării ca atribuire de sens în raport cu explicația, conchizând că nu există stare de lucruri) din *Voința de putere*, profund antimaterialiste și antiontologice, constituie, conform aceluiași Paul Veyne, contextul generativ al metodei foucauldienne², în ipostaza ei de “arheologie”, de “istorie-genealogie”. Prin urmare, avem a face cu o filosofie a relației, care nu ontologizează puterea.

Foucault nu crede în constante antropologice, în universalii, în teoria generală a istoriei, în metafizică, ontologie sau metodă, ci scrie din interiorul unui univers de discurs foarte complex, în descendența lui Maurice Merleau-Ponty și a lui Roland Barthes. De la Klossowski, Foucault preia preocuparea pentru Același (dezvoltată în *Istoria sexualității*), spre deosebire de tradiția creștină de privilegiere a Celuilalt. Problemele nebuniei, a sexualității, a marginalilor în genere, dar și a modificărilor epistemologice sunt gândite în acești termeni.

Opera lui Michel Foucault se evidențiază prin surprinderea raportului hermeneutic dintre trup și putere, fapt abordat în principal în lucrarea *Istoria sexualității*. Aici se încearcă explicitarea formării sinelui plecând de la tehnicile de viață, nefiind vorba despre interdicție, refulare sau lege: efortul este de a arăta nu cum a fost ținut sexul la distanță, ci cum s-a transformat lunga istorie care leagă în societatea noastră sexul și subiectul. Foucault dezvăluie faptul că întreaga sa operă este o încercare

de hermeneutică a subiectului (cursul “L’Herméneutique du sujet”, 1981-1982); filosoful studiază tehnicile autoformative, de la asceza Părinților Bisericii la psihanaliză, în care “tehnologia disciplinară” se constituie la confluența dintre cunoaștere și putere. Michel Foucault combate absolutismul ipotezei cenzurii exercitate asupra sexului, evidențiind relația dintre putere și sexualitate în sensul unei influențe reciproce și a unei incitări controlate la practicile plăcerilor. Transformarea ființei umane în subiect este dublată de modificarea subiectului în obiect de cunoaștere.

Ideea indisociabilității cunoașterii de putere o regăsim în secolul al XVII-lea la Francis Bacon (“knowledge is power”), la Descartes, iar mai târziu la Nietzsche, pentru ca în secolul al XX-lea să fie analizată de Școala de la Frankfurt (Adorno și Horkheimer); Foucault pare însă că se apropie de Nietzsche și de Kant: conceptul de “pouvoir-savoir” nu este temeiul unei critici a ideologiei, în maniera celei realizate de Școala de la Frankfurt în prelungirea lui Marx, pentru care orice formă de cunoaștere este un instrument al dominației. Foucault depășește analiza tradițională a puterii, ilustrată de gândirea liberală franceză; în concepția foucauldiană, nu se mai pune problema opoziției dintre opinie și putere, ci prima, ca surogat democratic al adevărului, este ea însăși putere.

Disciplina

Analiza concepției foucauldienne despre raportul dintre corporalitate și putere semnifică, pe de o parte, o hermeneutizare a istoriei ideologice (presupunând acea *Wirkungsgeschichte* gadameriană), iar pe de altă parte, o interpretare a interpretării, respectiv o dublare a comentariului foucauldian, din perspectiva integrării filosofului francez în contextul contemporan

² *Ibid.*, pp. 240-241.

de gândire. Analiza se confruntă cu postulatul conform căruia vorbirea este un act de “traducere”, ce propulsează privilegiul periculos al imaginilor de a înfățișa ocultând, și poate – în cele din urmă – să fie substituită în ansamblul deschis al discursului repetitiv. După cum observa Foucault, numai în ipoteza unei analize a discursului ce scapă fatalității comentariului (nu presupune rest, nici surplus față de ceea ce a spus, ci numai faptul istoric în sine) s-ar putea considera faptele discursului drept segmente funcționale, contribuind la constituirea istoriei sistematice a discursurilor.

Foucault denunță, în scrierile sale, faptul că primul discurs rațional despre individ a trebuit să treacă prin momentul morții; condiția anatomo-clinică (ce articulează spațiul, limbajul și moartea) devine condiția istorică a medicinei: în momentul când moartea s-a integrat în ordinea epistemologică, boala s-a putut detașa de contra-natură, căpătând “corp” în “corpul viu” al individului. De aici decurge importanța medicinei pentru constituirea științelor umane: este una metodologică (transformând individul în obiect de studiu), dar și de potențare ontologică, facilitând hermeneutica subiectului.

În relație cu corpul există atât o cunoaștere, o dominare a forțelor proprii (deosebită de capacitatea de a le învinge), cât și o știință, ultima ocupându-se cu studiul funcționării acestuia. Toate aceste trei direcții de manipulare a contingentului formează *tehnologia politică a corpului*³. Aparatele de stat și instituțiile pun în joc o *microfizică a puterii*, ce își constituie validitatea prin plasarea între marile mecanisme socio-politice (ce o generează, de altfel) și

corpurile ca atare, cu materialitatea și forțele lor proprii.

Dacă în Antichitate asistăm la instituirea unei economii a practicilor plăcerii, de-a lungul istoriei se modifică direcționarea constrângerilor ducând la o “economie a puterii”; faptul este evident începând cu secolul al XIX-lea, prin eliminarea supliciuului penal și a ritualului organizat în vederea stigmatizării victimelor și a manifestării puterii punitive.

Corpul este implicat într-un câmp politic, raporturile de putere acționând asupra lui și impunându-i o integrare imediată. Investiția politică a corpului – obligat să muncească, transformat, chinuit, manipulat, semnat și metamorfozat în semnificatul puterii –, este legată nu numai de implicarea socială și morală, ci mai ales de utilitatea lui economică. Trupul este investit cu raporturi de putere și dominație tocmai în calitatea sa de forță de producție; totuși, constituirea sa ca forță de muncă nu este posibilă decât dacă este parte a unui sistem de aservire (chiar nevoia este un instrument politic organizat, manipulat și întrebuințat în sensul conservării și sporirii puterii). Michel Foucault conchide: “corpul nu devine o forță utilă decât dacă este în același timp corp productiv și corp aservit”⁴.

Docilizarea trupului

Trupul a fost supus unei adevărate politici, puterea asupra vieții dezvoltându-se începând cu secolul al XVII-lea. Primul pol a fost centrat pe trupul-mașină; dresarea trupului, potențializarea aptitudinilor, extorcarea forțelor sale caracterizează disciplina ce ar putea fi numită *anatomo-politică trupului uman*. La mijlocul secolului al XVIII-lea apare o *bio-politică a populației*,

³ Cf. *A supraveghea și a pedepsi*, Ed. Humanitas, București, 1997, trad. de Bogdan Ghiu, control științific de Marius Ioan, prefață de Sorin Antohi, p. 61.

⁴ *Ibidem*, p. 60.

centrată pe trupul-specie, pe trupul străbătut de mecanica viului și slujind drept suport proceselor biologice. Dacă anatomo-politica s-a dezvoltat în perioada burgheziei, bio-politica este cu certitudine un element important al dezvoltării capitalismului; pentru prima dată în istorie, biologicul apare reflectat în politic, deoarece omul occidental învață treptat ce presupune condiția sa de specie vie. Totuși, biologicul trece parțial în câmpul de intervenție a puterii și de control al cunoașterii; în acest context, bio-politica semnifică domeniul calculelor explicite în legătură cu viața și mecanismele sale, definind puterea-cunoaștere drept agent de transformare a vieții umane. Prin urmare, omul modern este o creatură prin a cărei politică este pusă în discuție viața sa ca fiindă vie.

Momentul istoric al apariției formelor de disciplină este acela în care ia naștere o artă a corpului omenesc ce nu urmărește doar perfecționarea deprinderilor sau numai accentuarea aservirii acestuia, ci formarea unui raport care, prin intermediul aceluiași mecanism, să-l facă cu atât mai ascultător cu cât este mai util și invers. Corpul uman este introdus într-o mașinărie care îl descompune, îl analizează și îl recompune apoi. Această “anatomie politică” este în același timp o “mecanică a puterii”; disciplina transformă corpurile, făcându-le “docile”; totodată, disciplina disociază puterea de corp, determinând o dublă perspectivă: pe de o parte, exploatarea economică separă forța de produsul muncii, iar pe de altă parte, constrângerea disciplinară stabilește la nivelul corpului relația coercitivă dintre o aptitudine amplificată și o dominare intensificată⁵.

Disciplina produce, pornind de la controlul exercitat asupra corpurilor, patru

tipuri de individualitate⁶ sau un tip de individualitate dotat cu patru caracteristici: o individualitate celulară (grație jocului repartizării spațiale), organică (din codificarea activităților), genetică (cumularea timpului) și combinatorie (compunerea forțelor). Disciplina folosește patru mari tehnici pentru a obține acest tip de individualitate: construiește tablouri, prescrie manevre, impune exerciții și organizează tactici (ca formă supremă a practicii disciplinare).

Indivizii sunt, în același timp, obiecte și instrumente ale exercitării puterii. Succesul puterii disciplinare se datorează folosirii de instrumente simple: controlul ierarhic⁷, sancțiunea normalizatoare și combinarea acestora într-o procedură specifică – examinarea. Datorită tehnicilor de supraveghere, “fizica” puterii, angrenarea corpului se face după legile mecanicii și ale opticii, fără a recurge, în principiu, la forță și violență: puterea pare cu atât mai puțin “corporală” cu cât este mai “fizică”⁸.

Formele de disciplină marchează momentul în care are loc răsturnarea axei politice a individualizării; aceasta din urmă este maximă în zona unde se exercită suveranitatea și în regiunile superioare ale puterii. Pe măsură ce puterea devine anonimă și funcțională, cei asupra cărora se exercită tind să fie tot mai puternic individualizați (fără a se face referire la natura subiectului): prin forme de supraveghere, de respectare a normelor, prin

⁶ *Ibidem*, pp. 241-242.

⁷ Supravegherea ierarhizată ia amploare în secolul al XVIII-lea, determinând puterea disciplinară să devină un sistem “integrat”, relaționat din interior de economia și de obiectivele dispozitivului în cadrul căruia se exercită. Puterea nu se transmite ca o proprietate, ci funcționează ca o mașinărie, permițând puterii disciplinare să fie în același timp absolut indiscretă (este pretutindeni și mereu trează) și absolut discretă (funcționează în permanență și în mare măsură silențios).

⁸ *Ibidem*, pp. 257-258.

⁵ *Ibidem*, p. 206.

măsurători comparative ce au “norma” ca referință, nu prin genealogii ce stabilesc înaintașii ca puncte de reper. Într-un astfel de sistem de disciplină, copilul este mai individualizat decât adultul, bolnavul mai mult decât omul sănătos, nebunul și delincventul mai mult decât individul normal.

Disciplina care se ocupă de repartizarea indivizilor în spațiu recurge la mai multe tehnici: delimitarea, cadrulajul (fiecare individ la locul său și în fiecare amplasament un individ), amplasarea funcțională (legată de necesitatea de a supraveghea și de a întrerupe comunicațiile periculoase) și interșanjabilitatea elementelor (elementul se definește prin locul pe care îl ocupă într-o serie). Problema care se pune este cea a organizării multiplului, a dotării cu un instrument cu ajutorul căruia multiplul să fie parcurs și luat în stăpânire; pe scurt, avem a face cu problema impunerii unei ordini. Tactica disciplinară se situează pe axa ce unește singularul de multiplu și constituie condiția de bază pentru controlul și utilizarea unui ansamblu de elemente distincte: fundamentul unei micro-fizici a unei puteri numite de Foucault “celulară”⁹.

Disciplinarea corpului și docilizarea acestuia se realizează și prin controlul activității zilnice a indivizilor. Această constrângere cuprinde mai multe etape: programul zilnic de activitate prin care se stabilește un ritm, reglându-se ciclurile de repetiție (faptul este sesizat în colegii, ateliere și spitale; promotorii importanți au fost însă, vreme de multe secole, ordinele religioase); elaborarea temporală a actului prin care se definește un fel de schemă anatomo-cronologică a comportamentului corporal, actul fiind descompus în elemente (timpul pare că pătrunde în corp, iar o dată cu

acest timp – toate tipurile de control minuțios al puterii); corelarea corpului cu gestul (un corp disciplinat este suportul unui gest eficient); articularea corp-obiect, disciplina definind raporturile pe care corpurile trebuie să le întrețină cu obiectul pe care îl mânuiește (codificarea instrumentală a corpului constă în descompunerea gestului global în două serii paralele: cele care trebuie puse în joc – mână, ochi etc. și elementele din care se compune obiectul de mânuit – țevă, șurub etc.; se ajunge la constituirea unui complex corp-armă, corp-instrument, corp-mașină); utilizarea exhaustivă (corpul devine manipulat de autorități, fiind mai mult al exercițiului decât al fizicii speculative). Puterea disciplinară are drept corespondent o individualitate nu doar analitică și celulară, ci și naturală și organică.

Puterea se articulează direct pe timp¹⁰, îi asigură controlul și-i garantează utilizarea. O macro- și o micro-fizică a puterii au permis nu inventarea istoriei, ci integrarea unei dimensiuni temporal unitare în practica dominației.

Disciplina nu mai este doar o artă care repartizează corpurile, extrăgând din acestea timp, ci trebuie să compună forțele în vederea obținerii unui aparat eficace. Corpul individual devine un element ce poate fi mișcat, așezat, pus în relație cu alte elemente, constituindu-se ca piesă a unei mașini multisegmentare. Din fiecare

¹⁰ Foucault lămurește faptul că în epoca clasică s-au dezvoltat noi tehnici de administrare a timpului existențelor individuale, de coordonare a raporturilor dintre corp, timp și forțe. Formele de disciplină care descompun și recompun activitățile trebuie înțelese ca aparate pentru adiționarea și capitalizarea timpului. Disponerea în serie a activităților permite investirea duratei de către putere: posibilitatea unui control detaliat și a unei intervenții punctuale în fiecare moment al timpului, posibilitatea de a caracteriza, de a utiliza indivizii conform nivelului la care au ajuns în cadrul seriilor pe care le au de parcurs.

⁹ *Ibidem*, p. 219.

moment al vieții se pot extrage forțe utile; școala, spre exemplu, este un aparat de învățat. Activitatea individului disciplinat trebuie susținută prin ordine, a căror eficiență se bazează pe concizie și claritate; corpul este astfel plasat într-o lume de semnale, cărora le corespunde, asemenea condiționatului reflex pavlovian, un răspuns obligatoriu și numai unul: tehnica aceasta de dresaj exclude orice tip de reprezentare și orice protest.

Ubicua infrapenalitate

Formele de disciplină stabilesc o “infrapenalitate” manifestată în școală, armată – micropenalitatea este legată de timp (întârzieri, absențe), de activitatea propriu-zisă (neglijență, lipsă de zel), de comportament (impolitețe, nesupunere), de discurs (vorbărie, obraznicie), de corp (poziții “incorecte”, gesturi nepotrivite, murdărie), de sexualitate (lipsă de pudoare și indecență). Fiecare subiect în parte este prins într-o universalitate sancționabilă și care poate, la rândul-i, sancționa.

Prin micro-economia penalităților continue se obține o diferențiere care nu privește actele, ci pe indivizii înșiși, natura, nivelul și valoarea lor. Disciplina măsoară individualitățile conform “adevărului” implicat de aceasta; totodată, disciplina normalizează, omogenizează, ierarhizează, dresează.

Delincvența și panoptismul

Delincvența a fost utilă pentru ca statul modern să-și impună o nouă instituție – poliția. Dacă în Vechiul Regim pedepsele erau exemplare, deoarece suplicul răzbuna lezarea unei autorități personalizate, poliția modernă apare în Franța simultan cu intervenția panoptismului lui Jeremy Bentham, care încerca să constituie

o structură circulară din centrul căreia un observator ascuns îi putea supraveghea pe cei distribuiți în spațiile de pe circumferință (închisoarea era aplicația perfectă a panoptismului). În perioada contemporană asistăm la o extindere a panoptismului, regăsit în instituțiile care elaborează o știință a “corectării” corpului: școala, cazarma, spitalul, atelierul, precum și prin instituția modernă a fiscalității, azilele psihiatrice, fișierele și băncile de date privind populația, televiziunea cu circuit închis etc.¹¹ Din studiile foucauldiane se observă că societatea noastră este mai curând benthamiană decât beccariană¹². Deci, dacă pedeapsa este dintotdeauna, supravegherea apare la începutul modernității, iar cartea foucauldiană ar fi trebuit intitulată *Punir et surveiller*¹³.

Societatea modernă reacceptă o marjă de ilegalism și amenajează un fel de spațiu liber pentru delincvenți; societatea realizează că este mai rentabil să îi supraveghezi decât să-i pedepsești, produce și menține un mediu delincent, pe care îl organizează și îl exploatează – banii din prostituție, alcool, droguri sunt recuperați; delincentul devine complicele și ajutorul poliției, închisoarea ajungând chiar locul în care statul își recrutează slujitorii.

Sistemul instituțional disciplinar este reversul negativ al democrației, prin care se impune un mecanism al alterizării exprimat prin “partajul penal” (despărțirea delincentului de societate). Judecata și pedeapsa ocultează tot mai mult dimensiunea lor represivă, exhibând programul

¹¹ Michel Foucault, *Dits et écrits* (II), Paris, Gallimard, 1994, pp. 728-729.

¹² Cesare Bonesana Beccaria și-a formulat doctrina în *Dei delitti e delle pene* (1764), susținând că pedeapsa nu trebuie să fie un act de violență împotriva unui membru al societății, ci trebuie să fie publică, imediată și necesară, proporțională cu delictul și determinată de lege.

¹³ *Dits et écrits* (II), p. 793.

unei transformări interioare a vinovatului. Foucault denunță “matricea confuză” a disciplinării și medicalizării diferenței în filantropie¹⁴. Scrierea istorică din *A supraveghea și a pedepsi* (această “*Divina Comedie a pedepsirii*”, după expresia lui Deleuze) se oprește la 1840, când cunoașterea-putere își întemeiasse deja rețeaua continuă de instituții (orfelinat, institut de reeducare, penitenciar, azil psihiatric, spital, cartier muncitoresc) și de discursuri (psihiatrie, roman polițist) prin care se perpetuează complacerea poliției cu delincvența¹⁵.

Examinarea

Examenul transformă economia vizibilității în exercitarea puterii; puterea disciplinară se manifestă invizibil, impunându-le celor pe care îi supune un principiu de vizibilitate obligatorie. Subiecții sunt cei ce trebuie văzuți, dar prin tehnica examenului puterea îi captează într-un mecanism de obiectivare.

Examenul deschide două posibilități aflate în corelație: pe de o parte, constituirea individului ca obiect descriptibil-analizabil (fără a fi redus la trăsături specifice, ca la naturaliști); pe de altă parte, constituirea unui sistem comparativ care să permită măsurarea unor fenomene globale, descrierea de grupuri, analizarea de fapte colective, estimarea diferențelor dintre indivizi, distribuirea lor într-o “populație”; acesta face din fiecare individ în parte un “caz” ce se constituie într-un obiect al cunoașterii și suport al puterii.

Semiotica puterii punitive

Arta de a pedepsi este corelată cu arta reprezentării, faptul înscriindu-se într-o adevărată „mecanică naturală”. Pedepsa

trebuie să îndeplinească mai multe condiții: să fie cât mai puțin arbitrară cu puțință; reprezentarea pedepsei și a dezavantajelor acesteia să fie mai vie decât reprezentarea infracțiunii cu plăcerile pe care le procură; pedeapsa trebuie să transforme, să stabilească semne și să amenajeze obstacole, astfel încât toate constrângerile pe care pedeapsa le impune condamnatului să nu devină simple suplicii; pentru condamnat, pedeapsa este o mecanică a semnelor, a avantajelor și a duratei, dar semnele-obstacol trebuie să-i privească pe toți indivizii ca potențiali vinovați; în pedepsire, suportul exemplului îl constituie lecția, discursul, semnul descriptibil, punerea în scenă și dispunerea sub formă de tablou a moralității publice; în societatea modernă, discursul devine vehiculul legii, principiul constant al recodificării universale.

În *A supraveghea și a pedepsi*¹⁶, Michel Foucault inventariază “regulile” de bază pe care se sprijină semiotica cu care se încearcă înarmarea puterii punitive: *regula cantității minimale* (o crimă e comisă pentru că aduce avantaje), *a identității suficiente* (corpul este eliminat ca subiect al pedepsei, dar nu neapărat și ca element de spectacol și de reglementare exemplară), *a efectelor laterale* (pedeapsa trebuie să aibă efectele cele mai profunde asupra tuturor celorlalți care nu au comis infracțiunea), *a deplinei certitudini* (pentru fiecare crimă să fie asociată o pedeapsă determinată), precum și regulile *adevărului comun* (până la demonstrarea culpabilității, individul trebuie considerat nevinovat, iar omul legii nu mai poate fi stăpânul propriului său adevăr) și *a specificării optimale* (impune necesitatea individualizării pedepselor). Prin transfer, aceste “reguli” există *in nuce* în orice tratat de morală, în orice ghid comportamental, în

¹⁴ *Ibidem*, pp. 759-760.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 746-748.

¹⁶ *A supraveghea și a pedepsi*, ed. cit., pp. 148-157.

genere – în orice tehnică de manipulare ideologică, desfășurată pe tiparul prezențării normei, a posibilelor denaturări ale acesteia, a desubiectivizării indivizilor “deviați” prin expunerea consecințelor nefaste ale atitudinii proprii (inclusiv prin specificitatea stigmatului, conform situației social-individuale) și prin ridicarea la rang de exemplu negativ pentru comunitate. Există, prin urmare, o relație între cod și subiectivizare, ce fundează exercitarea propriu-zisă a puterii, modulată după individul culpabil, act și impact social, dar în același timp însoțită de obiectualizarea vinei și a stigmatului, prin exemplaritatea lor.

Faptul că vina și pedeapsa comunică între ele și sunt intim legate în exercitarea economică a puterii punitive nu era consecința vreunei legi a talionului admise tacit, ci efectul mecanicii puterii care se manifestă nemijlocit asupra corpurilor, determinând prin exaltările fizice însăși consolidarea puterii.

Raportul dintre adevăr și putere se inserează în interiorul tuturor mecanismelor punitive; relația dintre ele trebuie să fie una de consecuție legitimă, în sensul că puterea care sancționează trebuie adaptată și adecvată (calitativ și cantitativ) faptului pedepsit; ordonând constituirea adevărului social, puterea i se va conforma din perspectiva punitivității, pentru a nu se face vinovată, la rândul-i, de injustețe corectivă. Se explică astfel reglementarea antică a pedepselor pentru excesul homosexualității, cu atât mai mult pentru prostituția masculină (excluderea de la drepturile cetățenești succeda dezicerii de la calitatea asumată de stăpân și de înțelept a bărbatului).

Proporția dintre pedeapsă și calitatea plăcerii deviate este determinată de influența pe care o are asupra ordinii sociale violarea pactului comunitar; astfel,

pedeapsa devine “o artă a efectelor”¹⁷, interesând consecința de durată a reglementării punitive a unui anumit tip comportamental.

Raportul dintre putere și sexualitate

Deziderabilitate și dispreț

Deziderabilitatea sexului provine din aceea că suntem supuși mecanismelor de putere ale sexualității. Trebuie amintite numeroasele intervenții ale creștinismului străvechi prin care a încercat să-l facă pe om să “urască” trupul; dovadă în acest sens stă și doctrina bogomilistă, conform căreia corpul provine de la “cel rău”. Demne de invocat sunt și atitudini mai vechi, de exemplu ideea antică prin care se afirma că trupul este mormântul sufletului. Totuși, nu sunt de ignorat nici modalitățile prin care de câteva secole încoace suntem determinați să iubim sexul; suntem obligați de condiția noastră de indivizi raționali să descifrăm taina sexului, să extragem din el adevărul, căci am fost acuzați că l-am ignorat prea multă vreme. Tocmai datorită complexității acțiunii dispozitivului de sexualitate asupra noastră, obligându-ne să dorim sexul ca să-i deslușim taina, pentru a ne afirma integritatea de ființe raționale, Michel Foucault spunea că ironia acestui dispozitiv este că “ne lasă să credem că în joc este eliberarea noastră”¹⁸.

Control și plăcere

Toate practicile plăcerii ilicite trebuie controlate și recodificate; un prim pas al

¹⁷ *Ibidem*, p. 147.

¹⁸ *Istoria sexualității*, Editura de Vest, Timișoara, 1995, traducere de Beatrice Stanciu și Alexandru Onetes, p. 119.

acestor reglementări îl reprezintă definirea limpede și clară a plăcerilor “bolnăvicioase” și a consecințelor nefaste ale acestora. Clandestinitatea practicilor se disociază, în timp, de ambiguitatea drepturilor civice; toleranța garantează în societatea contemporană ambiguitatea moral-individuală. Se renunță la vechea economie a puterii punitive, însoțită de o concentrare a puterii corelative unei inerții de fapt (invertirea sexualității) și unei inevitabile derogări de la anterioarele precepte morale.

În acest context, se afirmă necesitatea definirii unei strategii și a unor tehnici punitive noi în care o economie a plăcerilor și a consecvenței acestora să înlocuiască actuala economie a excesului și a risipei corporale. Dreptul de manifestare individuală a sexualității ar trebui controlat și deplasat spre apărarea integrității sociale.

Funcțiile puterii asupra sexualității

Funcția complexă a puterii asupra sexualității poate fi evidențiată prin patru operații¹⁹:

1. Prohibirea alianțelor consanguine, a incestului este înlocuită cu atenția asupra “obiceiurilor solitare” ale copiilor; ultimele sunt menținute la limita dintre vizibil și invizibil: puterea se extinde, aparent construind un mecanism de baraj, dar i se oferă copilului numeroase linii de penetrație.

2. Incorporarea perversiunilor într-o nouă clasificare în specii a indivizilor; homosexualitatea s-a “născut” prin articolul lui Westphal, în 1870, apărând ca o figură a sexualității atunci când a fost deturnată dinspre sodomie spre un soi de androginie internă, un hermafroditism sufletesc. Puterea intenționează să suprimă ansamblul disparat al “noilor specii” prin

acordarea unei realități analitice, vizibile și permanente. Astfel, prin diseminare acestea trebuie presărate în real și încorporate individului.

3. Prezențele constante în ansamblul sexualității. Medicalizarea insolitului sexului este și efect, și instrument în fundarea prezențelor constante care intensifică puterea. Se produce totodată o sexualizare a puterii și un beneficiu de plăcere; practic, i se dă un avânt puterii, prin simplul fapt că se manifestă, se exercită; intensitatea mărturisirii stimulează curiozitatea chestionarului, iar plăcerea astfel descoperită se revarsă peste puterea ce o împresoară; se ajunge la crearea de “spirale fără sfârșit ale puterii și ale plăcerii”²⁰.

4. Dispozitivele de saturație sexuală; acestea sunt reprezentate de ansamblul practicilor moderne care evidențiază o societate perversă în mod direct, realmente, nu doar ca reacție contra puritanismului.

În acest context, se cere lămurită relaționarea “electivă” dintre raportul cu sine și sexualitate; răspunsul cel mai adecvat l-a formulat Deleuze: „de même que les rapports de pouvoir ne s'affirment qu'en s'effectuant, le rapport à soi, qui les ploie, ne s'établit qu'en s'effectuant. Et c'est dans la sexualité qu'il s'établit ou s'effectue”²¹.

Reprimarea și logica cenzurii

Istoria ultimelor secole nu evidențiază jocul unei puteri în esență represive; ideea că sexul nu a fost “reprimat” de către occidentalitatea raționalistă nu este o inițiativă foucauldiană, ci apare mult mai devreme, o dată cu psihanaliza. Importanța travaliului lui Foucault este însă aceea de a fi surprins numeroasele relații ce se stabilesc între sex

²⁰ *Ibidem*, p. 37.

²¹ Gilles Deleuze, *Foucault*, Les Editions de Minit, Collection “Critique”, Paris, 1986, p. 109.

¹⁹ *Ibidem*, p. 34.

și putere. *Relația negativă* vizează faptul că între putere și sex există un raport de excludere, obstrucție sau mascare, puterea fiind cea care diseminează, introduce discontinuități, determinând sexul să apară ca o absență. *Instanța regulii* stabilește ca sexul să asculte de imperativele enunțate de putere; aceasta din urmă impune sexului o anumită ordine, constituindu-se într-un criteriu de inteligibilitate prin care sexul este interpretat în raport cu legea, deci cu puterea. De altfel, Michel Foucault evidențiază că înstăpânirea puterii asupra sexului se realizează prin limbaj, printr-un act discursiv care creează, prin faptul însuși că se rostește, o stare de drept.

Ciclul interdicției postulează că puterea constrânge prin interdicție. *Logica cenzurii* se constituie din trei forme de îngărđire: afirmația că nu este îngăduit, împiedicarea de a fi spus și negarea existenței²². Despre ceea ce este interzis nu trebuie vorbit decât după o prealabilă anulare din real; dar ceea ce este inexistent nu are drept de manifestare, nici măcar în planul vorbirii (se inversează astfel demonstrația de instaurare a manifestării prin argument ontologic). Logica cenzurii este o logică paradoxală a unei legi ce se enunță ca injoncțiune de nemanifestare, de tăcere ocultatorie. Un alt aspect al relaționării sexului cu puterea este *unitatea dispozitivului*; această unitate scoate în relief faptul că puterea se manifestă la fel la toate nivelurile, formele sale reducându-se la o formă juridică; tocmai de aceea ar fi justificată întemeierea unei istorii juridico-politice a sexualității.

Corpul, imaginația, suferința, sufletul care se cer respectate prin instituirea economiei plăcerilor nu sunt ale ființei individuale (ce trebuie corijată), ci ale oamenilor ce subscriu contextului social. Totuși, ceea ce trebuie calculat și menajat sunt

efectele inverse ale cenzurii, ale economiei plăcerilor asupra societății care judecă și asupra puterii pe care aceasta pretinde că o exercită.

Discursul controlat: spovedania

Reprimarea începută în secolul al XVII-lea echivalează la suprafață cu controlul exercitat asupra sexului la nivelul limbajului. Imperiul dihotomiilor hegeliene pare a impune co-existența contradicției: în ciuda tăcerii impuse, se declanșează o adevărată explozie discursivă cu privire la sexualitate; această efervescență discursivă s-a produs prin efect invers, adică printr-o punere în valoare a vorbirii necuviincioase. Prin urmare, reprimarea sexului este contrabalansată de incitarea instituțională de a vorbi despre el.

Puterea investeste corpul într-o măsură atât de mare, încât adevărul se poate “produce” în absența “acuzatului”, dar singura modalitate prin care adevărul își exercită întreaga putere este ca individul să-și mărturisească în totalitate faptele; este vorba despre ritualul creștin al spovedaniei, ce asigură religiei posibilitatea de control și de reglementare a comportamentului atât corporal, cât și spiritual. De altfel, în spațiul catolic, mărturisirea se integrează în procedura inchizițională. Monopolul asupra trupului se impune nu numai în direcția controlului sexualității, ci și prin instituirea pedepsei penitenciare, în cadrul căreia tortura funcționează ca supliciu în vederea obținerii adevărului, fiind un joc judiciar strict. Corpul interogat și mărturisit constituie punctul de aplicare a pedepsei și locul de confirmare a adevărului. Suferința calculată a canonului religios sau a torturii penitenciare²³ este

²² M. Foucault, *Istoria sexualității*, ed. cit., pp. 16-41.

²³ Alăturarea pedepselor instituite prin închisoare și a canoanelor stabilite în urma spovedaniei este posibilă *in extremis* (deși sunt două aspecte diferite)

măsură de pedepsire și de reglementare, dar și un act de instrucție.

Înainte de reprimare, la spovedanie, se considerau necesare detalii privind poziția, gesturile partenerilor, exemple în acest sens fiind practicile unui Sanchez sau Tamburini, citate în opera foucauldiană; începând cu secolul al XVII-lea se voalează întrebările. Se preferă discreția în legătură cu neprihănirea ce pătează, ce murdărește (discreția a fost adoptată la sugestia lui Alphonse de Liguori). Discursul obligatoriu și atent din timpul spovedaniei este cel care realizează îmbinarea sufletului cu trupul, fapt ce justifică raportul hermeneutic dintre sexualitate și putere, incluzând relaționarea cu forme de *savoir*, respectiv cuvântul scris și cel rostit. Ulterior însă, biserica își “retrage” insistențele privind sexualitatea conjugală; în schimb, medicina inventează o întreagă patologie mentală, funcțională și organică pentru a discuta despre sex.

Deviantul

Ispita puterii se manifestă nu numai în stabilirea unui cod social specific, dar și prin controlul iminent exprimat asupra “devianților”. Deși laxitatea economiei plăcerilor este din ce în ce mai amplă, tehnicile ce urmăresc dinamica corespunzătoare denotării codului se structurează în jurul considerării deviantului ca dușman public, al tuturor. Acesta cade în afara pactului social, se descalifică din ipostaza de cetățean²⁴.

ca modalități de exercitare a puterii de control și supraveghere. Închisoarea sau sexualitatea controlată se regăsesc analogic în menținerea și recunoașterea funcționării relațiilor de putere.

²⁴ În lucrarea *Trei eseuri privind teoria sexualității* (Editura Măiastra, 1991, traducere Nicolae Anghel), Sigmund Freud pleacă de la deviațiile instinctului sexual relative la obiectul și scopurile sale, punând problema deviațiilor ca dispoziții înnăscute sau

Dacă în Antichitatea greacă bărbatul ce practica prostituția pasivă își pierde drepturile civice, dacă creștinătatea pedepsea adulterul prin lapidare, iar în timpurile mai recente desfrânării recunoscute îi succedau smulgerea unghiilor și tăierea părului în public, astăzi s-a reglementat fastul supliciar pentru combaterea dinamicilor trupești deviat-excesive prin încarcerare sau prin muncă în folosul comunității.

Deviantul depinde de obiectivarea științifică și de “tratamentul” subsecvent; totodată, controlul asupra consecințelor puterii punitive impune prescrierea de tactici de intervenție asupra tuturor devianților posibili, prin punerea în circulație a unor serii de reprezentări și de semne, dar și prin instituirea unui cadru de adevăr și certitudine. Se observă astfel că raportul de putere care subîntinde activitatea punitivă este dublat, datorită mecanismelor judiciare, de o *relație de obiect*²⁵, ce include atât practica intimă aberantă, cât și

dobândite. Având în vedere dispoziția spre perversiune, Freud admite că aceasta este o dispoziție generală, originară a instinctului sexual, care nu devine normal decât din cauza modificărilor organice și a inhibițiilor psihice survenite în cursul dezvoltării sale. Perversiunile se pot prezenta fie ca rezultat al unei refulări, fie ca efectul unei disocieri în cursul dezvoltării normale; pornind de la aceste două concepții, autorul se vede în mod egal îndreptățit să considere că tendința sexuală a adulților se formează prin integrarea multiplelor mișcări și puseuri ale vieții infantile. În concepția lui Freud, există mai mulți factori care pot determina tulburările în dezvoltarea normală: constituția și ereditatea, refularea (din cauze interioare, uneori înainte de pubertate, se operează transformări ca urmare a refulării; nevroza s-ar substitui perversiunii, fără ca vechile tendințe să dispară), sublimarea, precocitatea, perseverența, fixația, precum și cauze ocazionale; deși o bună parte a deviațiilor sexuale ale adultului se datorează impresiilor din timpul copilăriei așa-zis asexuale, concluzia lui Freud este că nu ne putem forma, din aprecieri sumare izolate, o teorie capabilă să explice suficient caracterele normale și patologice ale sexualității.

²⁵ *A supraveghea și a pedepsi*, p. 157.

deviantul ce trebuie interpretat după criterii specifice; trebuie precizat însă că relația de obiect, adică obiectualizarea vinei și stigmatizatului, ia naștere de la nivelul tacticilor puterii și al direcționării exercitării acesteia.

Păcatul și pedeapsa

De-a lungul timpului, se remarcă o coordonare a manipulării trupului cu ideea pedepsirii lui în cazul nerespectării normelor morale, civice și religioase de stăpânire a sinelui; este vorba aici și despre instituirea pedepselor corporale nu numai pentru săvârșirea păcatelor intime, în speță confesate preotului, ci și pentru delictе de tot felul, revelatoare fiind scrierea lui Foucault *A supravegherea și a pedepsei*.

Problema pedepsei se relaționează cu o hermeneutică a subiectului – actor al păcatului. Metodele punitive reprezintă tehnici dotate cu propria lor specificitate, ivite dintr-o matrice comună, printr-un proces de constituire “epistemologico-juridică”, ce determină situarea tehnologiei puterii la originea atât a umanizării penalității, cât și a cunoașterii omului. Faptul cel mai important este că *trupul însuși este investit de raporturile de putere*. În consecință, *schitărea tehnologiei etice și politice a corpului* permite decodarea unei *istorii comune a raporturilor de putere și a relațiilor obiect-subiect*.

Până în secolul al XVIII-lea, penitența se aplica subiectului individual, ridicat la rangul de exemplu pentru comunitate, în vederea înfricoșării acesteia și transmiterii mesajului unei autorități incontestabile și imbatabile; trupul era obiect al spectacolului punitiv, individul era subiect – exemplu pe de o parte al greșelii particulare și personale, iar pe de altă parte al puterii ce se exercita la exterior pentru domolirea interiorului (interpretat ca aspect intrinsec uman, dar și drept

componentă socială). La începutul secolului al XIX-lea, sobrietatea punitivă era deja instalată, presupunându-se că legea se aplică nu atât unui corp real, susceptibil de durere, cât unui subiect juridic, ce ar deține, printre drepturile sale, și pe acela de a exista. De la economia plăcerilor, integrabilă într-o ordine ontologică și etică, se translează problema la o economie a drepturilor cetățenești suspendate, de factură preponderent politică. Se observă o coerență evolutivă până la limita absurdului: morala se transformă în corijare, imperativul în categoric, pedeapsa în “utopie a pudorii judiciare”²⁶, deoarece delincvenților condamnați la pedeapsa finală li se va lua viața fără a permite răului să se simtă, injectându-li-se tranchilizante. Transfigurarea opiniilor despre păcat și pedeapsă impune consecințe durabile mai curând asupra vieții înseși decât asupra trupului; vechea morală se caracteriza prin modelarea exemplară a corpului, în timp ce noua orientare a actului punitiv semnifică reducerea suferințelor atroce la pedeapsa capitală strictă.

Legătura profundă dintre trup și suflet, invocată în timp prin stăpânirea unuia cu efect curativ asupra celuilalt, se oglindește și în practica juridică. Datorită slăbirii monopolului asupra trupului, puterea exersabilă se redistribuie asupra sufletului. La tribunal, sufletul criminalului este invocat nu numai pentru a explica infracțiunea comisă, dar și pentru a putea fi judecat în același timp cu crima, fiind luat în custodie pe timpul aplicării pedepsei²⁷.

Pedeapsa ce limitează fascinația schinguirii corpului la strictetea efectului final presupune modelarea individului într-un

²⁶ *Ibidem*, p. 43.

²⁷ Expertiza psihiatrică, antropologia penală și criminologia par a fi mijloace de exercitare (și lărgire) a puterii nu doar asupra infracțiunilor, ci și asupra indivizilor.

subiect controlat nu doar de afirmația de vinovăție, ci și un complex științifico-juridic. Judecata însăși include necesitatea stabilirii adevărului și autorului unei crime. Noua manipulare a trupului corespunde unui nou regim al adevărului, în practica puterii punitive implementându-se un domeniu de cunoaștere, precum și tehnici și discursuri “științifice”. De aceea consideră Foucault că o genealogie a actului complex științifico-judiciar pe care se sprijină puterea include o istorie corelativă a sufletului modern și a unei noi puteri de a judeca.

Sufletul nu este un efect ideologic, ci o realitate corelativă trupului (concepția e similară doctrinei creștinismului, privitoare la cele două naturi ale lui Iisus), fiind în permanență produs în jurul, la suprafața și în interiorul corpului prin funcționarea unei puteri care se exercită într-un context dat; cazul cel mai elocvent este al celor supravegheați, în curs de formare – școlarii, al nebunilor, condamnaților, colonizaților, aflați sub semnul unui control strict și neîntrerupt. Acest suflet real, dar necorporal, nu este o substanță, ci elementul în care se proiectează efectele unui anumit tip de putere și referința unei cunoașteri. În reflecția metafizică asupra legăturii dintre corporalitate și putere (subînțelegând și rentabilitatea trupului și cunoașterea aferentă), conceptul de suflet se deosebește de ideologia teologic creștină, fiind în principal produsul procedurilor de constrângere, supraveghere și pedepsire.

Puterea investeste trupul, dar sufletul, în ipostaza de corelativ, este un element al dominației pe care puterea o exercită asupra corpului; sufletul este, în același timp, efect și instrument al unei tehnologii și anatomii politice, păstrându-și, dintr-o perspectivă sofistic-modernă, caracterul de închisoare a trupului.

În epoca actuală, de reedificare a lui *homo oeconomicus*, pedeapsa nu are sens decât prin raportare la o ameliorare posibilă și la o utilizare economică a deviațiilor readuși pe calea cea bună. Izolarea²⁸ ar putea constitui un impact major asupra individului deviant, care poate opera o întoarcere spre sine însuși și o redescoperire în adâncul propriei conștiințe a “vocii binelui”; chiar și munca este un exercițiu de convertire și de învățare.

Îndreptarea individuală trebuie să asigure procesul de recalificare a individului ca subiect de drept, prin întărirea sistemelor de semne și a reprezentărilor pe care acestea le pun în circulație. Corpul și sufletul, ca principii ale comportamentului, formează elementul propus acum intervenției punitive; avem de a face, în fapt, cu o manipulare calculată a individului.

²⁸ Celula, în ipostaza de tehnică a monahismului creștin, devine în societatea protestantă instrumentul grație căruia se poate reconstitui atât *homo oeconomicus*, cât și conștiința religioasă. Închisoarea reprezintă un spațiu între două lumi.